МАРКО ВОВЧОК

КАРМЕЛЮК

— I —

НЕВІЛЬНИЧКА

(ДВА ОПОВІДАНЯ).

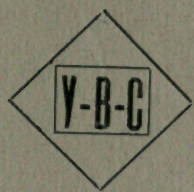

ВІННІПЕГ, МАН., 1917.
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

МАРКО ВОВЧОК

КАРМЕЛЮК

— I —

НЕВІЛЬНИЧКА

(ДВА ОПОВІДАНЯ)

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

ВІННІПЕҐ, МАН., 1917.
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

КАРМЕЛЮК

КАРМЕЛЮК

I.

Хто бував на Україні? Хто знає Україну? Хто бував і знає, той нехай згадає, а хто не бував і не знає, той нехай собі уявить, що там скрізь білі хати у вишневих садках і весною... весною там дуже гарно, як усі садочки зацвитуть і усі соловейки защебечуть. Скільки соловейків тоді щебече — і почислити, здаєть ся, не можна!...

Одного разу, у дорозі, лучило ся мені заночувати на селі, у маленькій такій хатці, у вишневім садочку. Приїхали ми пізно в вечер і зараз спати полягали. На селі хутенько, як сонечко закотилось, помовкли голоси і рух всякий завмер. Усе кругом дуже тихо було; чути тілько — як шелестить листє коло віконечка, як вода журчить річкою коло млина, та десь недалечко хтось потихесенько дитину колисав — і очи стуляли ся. І вже почало снити і марити, що бистра річка, що як минали — в очи блиснула, приливає усе близше і близше що дерева ростуть і шелестять не під віконечком, а над саміською головкою і дитина небачено колисана узяла на себе лик (вигляд) прудкого, змореного хлопчика, а та, що його колисала — вигляд молодої, ставної задумливої

козачки — коли під віконечком соловейко у вишнях свиснув, трохи віддалік — другий, третий і вже не знаю, кілько їх почало посвистувати, наче б вони перегукувались.

Перегукувались, — перегукувались, та потім як всї разом у купі защебетали, все поглушили: нї шелесту листя, нї журчіня води, анї колисаня — і ввесь сон відігнали, всю дрімоту й мару. Що замкнеш очи, то щебетанє, здаєть ся, голоснїйше розкочуєть ся, та істнїйше. Втома томить все гірше, сон все хилить міцнїйше, та нї втома томяща, анї сон міцний не перемогли сього щебетаня.

Лучше вже, думаю, встати та сїсти посидїти коло віконечка. Вузеньку вуличку як зараз бачу поперед собою і біленькі хатки з темними віконечками, через низькі лїси вишень в білих сяющих квітах. Непевне світло місяця-молодика серпового, зорі меркаючі і як зараз чую, як буле свіжо, пахучо й тепло... А щебетанє греміло й розкочувало ся до самого світу — так таки і не дали соловейки спати до ранку божого.

Ось така то колись була деревня (село) на Українї. Невеличка була: усього хаток з двайцять і не богаті люди жили там.

В однїй хатцї, що на краю стояла, від поля, жила вдова, а у вдови був син, — дитина, єдина і звали того сина Іван, а на прізвище — Кармель. Смільчака такого, гарного і розумного, як сей хлопчик удав ся, пошукати по цїлім широкім світї, та ще в день, при ясному сонцеві, та ще з свічкою пламенистою. Най-

глибші річкові пороги й кручі перепливати, в самісінькі пущі лісові забиратись, на височезні дерева вилазити, у самі пропастні яри спускати ся, — то йому було все одно, що вам або нам водиці напити ся. Також, куда його післати, то знайде дорогу; за що візьметь ся, всьому кінець доведе.

А вже як товариш попросить чого, то він здаєть ся, з під землї дістане, а не відмовить. А коли бідолаха який убогий йому вклонить ся, то він, здаєть ся, головонькою своєю наложить, а вже вдоволить. Голод, холод, усяку біду й напасть він готовий приняти для иншого.

Що більший виростав той хлопчик, то він красшав та лучшав і отсе він ріс-ріс і виріс і як уступив він у вісімнайцятий рік, таким він зробив ся красунем не вимовленим, неописаним, що хто його у перше стрічав, то й стане перед ним і оніміє й потім ніколи вже не міг забути його облича красного. А мати, та з роду не змогла споглянути на него без усміху й без поцїлунку.

Жили вони так само, як і всї люди на селї, — трохи заможнїйше від одних, трохи біднїйше від других. Тілько разом скоїлось лихо, біда прийшла на молодого Кармеля: що день у Бога, що години, Кармель все смутнїйший та смутнїйший, а що за смуток такий, за ким і за чим — нїхто не знає — анї мати, нї товариші, нї чужі люди. Перше між товариством його голос чутнїйший від усїх, сміх дзвінкійший від усїх, а тепер сміх його не розносить

ся і голос його ледви почуєш, та його самого майже не видно стало, хиба випадком стрінеть ся та зійдеть ся з товариством блідий та мовчущий.

Що, було, в вечер по роботї з товаришами походити, поговорити, то тепер він все хоче куди небудь від усїх заховатись, — до гаю, або в поле, чи в степ далеко сам утїкає.

Мати не прибере, що її робити, як її бути, зовсїм стара ізнудила ся. Вже як вона собі голову мутила й журила, чи не хоче він того, иншого, пятого, десятого, сотого — всього, що тільки-б її сила та воля йому дати, — нї, він нїчого не жадає! З боку дивували ся люди, що се таке з ним поробило ся. Почали люди обсуджувати та розбирати, й пійшла чутка така, що се з того часу йому стало ся, як він почав по чужих селах їздити та з чужими людьми знатись, і думали, що може, подруживсь він із яким недобрим чоловіком тай смутить ся й мутить ся. Як тільки почула се його мати, зараз стала питати його: — Ти туди й туди їздиш, сину (а він їздив по сїльських ярмарках, по хуторах, по селах й містах із житом, із всяким зерном, овочами, і плодами, — своє власне, що було на продаж продавати і також людське, часом наймавсь, возив і було йому найлюбше оттак де небудь поїхати), — яких ти там людий бачиш?

— Яких же я людий бачу? — відказує Кармель, — богатих та убогих....

— З якими ти людьми, сину, пристаєш? — питає мати.

— Мої друзї — убогі бідолахи, — говорить Кармель, — от мої друзї!

Ну, мати вже зараз думає, що його хто небудь з богачів обидив, або скривдив, а зараз випитує:

— Моє ти серденько миле, хто-ж се тебе обидив, хто скривдив, — кажи менї!

І вже обіймає його й до серця пригортає, — дожидає тільки, щоб він їй поскарживсь, а вона тут його й пожалує, й попестить і покохає. Та він нічого не казав, — тільки подививсь на неї. Мати ще гірше трівожить ся та непокоїть ся і вже не знати, що думає й собі уявляє, як там обидили і скривдили її сина і все „кажи" та „кажи" вговорює його та благає.

— Нї, — говорить Кармель, — мене не обижали і не кривдили мене.

— Та чи так, мій голубчику, срібло моє,, злото моє? Чи справдї, не обижали?

— Нї, справдї, не обиджали — говорить Кармель.

— То чому-ж ти такий в мене зробивсь? за чим сумуєш? Що бракує тобі?

Тодї й каже Кармель мамі:

— Скрізь — каже — скрізь, де я не пійду, де не поїду, скрізь бачу убогих людий, бідаків зарібників. От що мою душу розриває, от що моє серце розшарпує!

Мати почала його вговорювати та тїшити, як могла: — Так вже ведеть ся, бач з родувіку, та так, мабуть, судило ся, та нічого вже, здаєть ся, робити, — тїшила і вговорювала, як уміла, а де слів не вистарчало, то вона замість їх нї-

женем та пестінем доповняла. Тілько що Кармель нічим не потішаєть ся, нічим не успокоюєть ся.

Одного вечера — чудовий такий був вечер весняний, що сама веснянка на думку наверталась — одного вечера вдова Кармелиха прилягла у своїй хатці й лежучи думала та говорила, що то за біда така з її Івасем. Сонечко вже закотилось і зорі меркали в хатне віконце, здалека заносили дівочі голоси — співали веснянку, ледви пахли квітки, що не зовсім ще розцвили ся, соловейки тількі ще своє щебетанє наладжували, — як почула она тихий хід, двері хатні відчинили ся й увійшов Кармель в хату, оглянувсь по хаті, а не зобачивши неньки, сів коло віконця.

Може то від непевного світла вечірнього здало ся їй, що він страх блідий й змучений і серце в неї так стиснулось тісно й так жалко їй стало свого коханого дитяти, що й голосу не найшло ся слова вимовити до него. Мовчки й нишком-тихенько вона лежала й на него дивила ся, а він дививсь у віконце, дививсь і заспівав... Ах, що то яка пісня була. Смутна та сумна, з повного та щирого серця виходила!..

Ой йдуть мої дні за днями,
Часи за часами,
А я щастя не зазнаю,
Горе мені з вами!

Нещасливим уродив ся,
Нещасливим згину, —

Мене мати породила
В нещасну годину.

І здаєть ся, молодому
Нічого журить ся,
А прийдйеть ся молодому
З туги утопить ся!

Болить моя головонька,
Оченьками мружу;
Сам не знаю, не відаю,
За чим же я тужу!

Вбогі люди, вбогі люди!
Скрізь вас, всюди бачу;
Як згадаю вашу муку,
Сам нераз заплачу.

Весно моя, весняночко,
Усім несеш дари,
Тільки мені безщасному
Жадної відради.

Скрізь дивлять ся тії очи,
Щоб звернуть від муки;
Скрізь, усюди потомлені
Простягають руки:

Із-за квіту пахучого,
Як сонце злотить ся,
З-за дерева веселого,
Як місяць яснить ся.

В день і в ночи і в вечері
І всяку годину!...
Я-ж не маю порадоньки, —
Я від журби згину!

Проспівав він тай замовк і тоді ледви схаменула ся стара мати, й каже:

— Кармелю! Де, в кого ти навчив ся такої пісні?

Кармель здрігнув ся, пізнавши голос — пізнав неньку і відказав:

— Сама ся пісня в мене склалась.

І вже які він пісні складав і як їх співав, Господи, милий Боже! Чарівничі се були чисто пісні! Иншому трафило ся підслухати, як він співав і де що переняти — тілько що не на веселі радощі сї пісні були складені — і хто їх переняв, хто почув, каждий голову схилить і задумаєть ся...

II.

Одного разу поїхав Кармель в чуже село, верств з двайцять неміреных, до млина. Рано — раненько він виїхав і довго їхав все полем. Ранок був ясний і теплий. Поле зеленїлось, як оксаміт зелений, росиночки блищали, сонечко сходило, жайворонки співали в високости; по нічнім дощику порох ледви знимавсь над шляхом, свіжість така округи й широта й благодать, що не надихаєш ся... Він все їхав та співав. То тихесенько співав, про себе, то знов голосно, на все поле пісня розносилась його.

Тай сим ранком ясненьким, веселим ранком усе таки про те саме співало ся в його сумній пісні, — все просило ся ради, спокою, вияви, все, мабуть, тіж самі постаті убогі й скривджені уявляли ся, як очима перебігав він квітущі поля округи. Вже великий гай йому на дорозї і шлях пійшов тим гаєм.. Величезні, столїтні, дуби стоять, не шумлять й не шелестять, а поміж ними процвитають калинові кущі, процвитає рожа гаєва, а при самій земли росте трава густо й всяке зїлє.

Кармель їде гаєм і співає, коли бачить — недалеко від шляху молода дївчина зриває зїлє й плаче гіркими слїзьми. І у такій вона тузї була й у такому смутку, що ледво чи оглянула ся, почувши його пісню. А Кармель в одній хвилинї як її зобачив, скочив з воза й опинив ся коло дївчини.

— Добрий день! — каже їй.

— Добрий день! — відказала дївчина, глянула на него смутними очима і зникли сльози її: з роду-віку ще вона не бачила, не снила такого гарного, який стояв перед нею. І не чує вона, що він її питає:

— Чого ти, дївчино, плачеш?

— А він дожидає її слова відповіди і глядячи на дївчину, очима-б випив, як би міг — і бачить він, що се убога й гірка дївчина: її білі плечі просвічують крізь плохеньку сорочку, спідниця на нїй вицвила й уся в латках; на молодім личку нема румянцю; усточки рожеві не мають звичаю всміхатись, хороші очи впали й смутні і сльози по щоках як зупинились, по-

бачивши його, так краплями й дрожать. У руках дівчина держала зіле зібране.

— Чого ти, дівчино, плачеш? — спитав знов Кармель і тоді дівчина дочула його питанє, та хоч дочула, вона нічого не відказала, перестала дивитись на него, а утопила очи у гаєву гущу.

— Чия ти, дівчино? Де живеш? — питає Кармель.

— Я наймичка з Ланів, служу там у хазяїв, у Книшів — відказала йому дівчина.

— Лихі, мабуть, люди сї Книші? — каже Кармель.

Дівчина на се не відказала, почала зривати та збирати зіле.

Кармель також, поруч з нею йдучи, зіле зриває та дівчині подає, а дівчина бере, — і все Кармель питає її про житє та про бутє. Та як став він говорити, як важко в чужих людий жити, та як сумно, почала тоді дівчина знов сильно й гірко плакати. Так сльози й ллють ся, так й котять ся по личенку біленькому. А Кармелю так жаль дівчину, що хоч вмирати лягти!

— Не плач, не плач! — говорить він до неї.

— Як же не плакати мені? — відказала дівчина, — сами сльози ллють ся!

І довго лили ся сльози перед Кармелем, наче солодко їй було перед ним своє горе виплакати.

Потім дівчина каже:

— Час мені до дому; хазяйка з зілєм дожидає!

Дві слїзки остатні скотили ся, рожеві устонька всміхнули ся любо та смутно, хороші очи глянули ясно та щиро.

А Кармелю з нею прощати ся все одно, що ніж острий в серце. Просить він дївчину:

— Сїдай, дївчино, на мій віз, я підвезу тебе до Ланів: менї по дорозї!

Зирк! А віз його далеко — воли звернули на бік і пасуть ся. Кинувсь Кармель, вивів волів на шлях, посадив дївчину на віз, сам сїв коло неї й поїхали.

Їдуть, мовчать та думають; їдуть зеленим гаєм. Вони разом наче опинили ся в якімсь божім раю, в якімсь непевнім щастєчку: на лицї живцем румянець зарумянїв, уста з легка розтулили ся, немов серце міцнїйше бєть ся. І здавало ся їм, що доїхали вони до села хутенько, так як би птах легкокрилий перепухнув. Ось кінець гаю, видко у бік село Лани, велике, богате село, панський будинок з білого каміня стоїть, немов палац над всїм селом, на узгірячку, округи його квітники рябі, алеї темні... Пишний се був будинок і вкинув ся Кармелеви в вічи своєю пишнотою. Якась наче хмара темна повила його обличе гарне. Ясні очи дївочі дивили ся на Кармеля і у той самий черк і собі посмутили ся й тихий голос поспитав його:

— Чи ви знаєте сей будинок?

— У перше бачу, — відказав Кармель, — та богато і бачив вже таких скрізь.

Вїжджають вони в село Лани — проїхали три улицї й дївчина встала з воза, подякувала,

попращала ся й зникла за углом, а Кармель далї поїхав.

Їхав Кармель далї, та все тільки оглядавсь на село Лани жалїючи, що вже попращавсь з дївчиною, та запевняючи себе, що знов з нею побачить ся хутко. І до млина він приїхав — дївчина в него з думки не сходила і почав він розпитувати мельника, що то за такі люди Книші й як вони живуть і який в них звичай. А мельник той був чоловік дуже понурий, дуже довго-вусий і дуже високий і балакати не любив, а ще гірше не любив розказувати і від него Кармель не довідав би ся нїчого з роду, колиб не було мельникової дочки. Мельникова дочка любила балакати, а ще лїпше любила розказувати, а ще лїпше мабуть любила вона розпитувати. Вона ж то і почала було питанями, та від Кармеля не змогла нїчого допитати ся. Як народженець нїчого не знає й тілько повертає очи до світла, так само Кармель не відповідав нї на що, тілько все питав про своє. Побачивши теє, мельникова дочка покинула сама розпитувати та почала оповідати.

Маленька вона була й прудкенька, немов пташка, та жадна пташка, мабуть, не нащебетала у годину такого, як вона нащебетала Кармелеви. Хутко довідавсь від неї Кармель, що Книш з Книшихою богаті люди, що в них сїм пар волів, держуть вони дві корови і пшениця в них сього року гарно зійшла і той рік також все поле в них вродило; що дочка в них замуж пійшла, також за богатого і носить золоті очіпки; що в старих Книшів наймичка служить,

Маруся — сирота, що нема в неї ані родини, ані дружини і що мала плата Марусї і важка праця.

Може довгенько б єще мельникова дочка щебетала, коли б Кармель хоч часом словечком обізвав ся, — він сидів як німий перед нею і мельникова дочка знудила ся з тим безмовним гостем, мабуть, на кінци, бо покинула балакати, взяла шитво своє й сїла одалеки і заспівала. Пісня дзвінко співала ся, шитво хутенько шило ся й понурий мельник, стоячи у дверах в млинї, дивлячись і слухаючи, подумав:

— Нема в світї нїчого такого недбайливого, веселого, як ті дурні молоденькі дївчата. Також єще не виявив світ нїчого такого хитливого: бач, очима раз-у-раз зиркає в воду — не може на себе надивити ся, хвастлива!

Мельникова дочка справдї частенько зазирала в воду, де відкидало ся її личенько смугляве та румянеє з блискучими оченятами, та, може, що вона й не одним своїм личеньком любувала, бо крім него вода віддавала ввесь зелений покот узгіря, на котрім вона сидїла, старі дуби,, котрим мельник цїни не складав, козака, що задумавсь, замисливсь і, здаєть ся забув ввесь світ і все в світї.

Так, може не одним своїм личеньком любувалась мельникова дочка, та мельник був, як вже сказано, чоловік понурий — не можна його було нїчим змудрувати і з того часу, як він поховавши жінку, відшукав в неї сїм зеркальцїв, яких вже смирних і пісних жінок і дївчат він стрічав на віку, та не помогло: зостало ся

таке в него переконане, що кожда вдивляєть ся аж в сім зеркальців, — і зостало ся те переконанє, немов цвяхом прибите. А мельникова дочка... Та, мельникова дочка, бувай здоров. Не будемо вже знати, як ти заспіваєш далї і що зробиш далї — мельник кличе Кармеля, — от складають муку на віз, йде розплата й Кармель їде до дому.

Їде Кармель до дому та все думає про дївчину, про наймичку. Минає село Лани вже так потихесеньку, неначеб недужого віз, а очи то як розбігають ся на всї боки! Та нїхто не показавсь на улици — і аж до самого дому зітхав Кармель. Дївчина з ума не зходить. Перебув день Кармель зі своїми думками — важко й солодко; перебув другий день — ще ваще, ще солодче; перебув третий день — зовсїм вже сили немає. Голова болить і серденько кипить і тїло дрожить. Ще ледво переміг себе він до півдня, а тодї запряг тай поїхав в село Лани.

Він не знав, не бачив, як переїхав чистим полем, як проминув темним гаєм, тілько все поганяв, бо поле, здавалось йому, розбігало ся все ширше та дальше, гай все розроставсь довший та непроглядний.

Приїхав таки у Лани. Приїхав. Тихий вечер, сонце низенько, на селї пусто, — ще люди з роботи не повернули ся, — тілько стрічали ся на улици дїти, що бавились та грались, та наймички дві пійшли по воду. — Вийде й вона, — подумав собі Кармель і повернув коня до ріки і став на березї дожидати. І вона зявила ся з ведрами і вона прийшла — Кармель і дихнути

тоді не міг, так дух йому заперло. А дівчина, побачивши його, узялась рожевим румянцем, мов огнем і проміням. Нікого не було над рікою, тілько вони обоє.

— Ти пійдеш за мене дівчино кохана? — питає Кармель.

А вона йому відказала: — Я твоя.

Посідали вони поруч над рікою, на зеленім низькім березї і просиділи вони там укупі аж до зірок ясненьких. І не чула того вечера Маруся наймичка, як хазяйка сварила її, як дорікала й докоряла, не доходило їй нічого гіркого до серденька, що тріпотало ся з роскоші любої та нової. Як полягали всї спати, сиділа Маруся край віконця й дивила ся на зорі блискучі, на небо прозоре. Так дивлять ся в небо ті люди, що вони дуже кохають на землї.

Говорить Кармель до своєї неньки: — Хочу я, нене, одружити ся, хочу взяти за себе наймичку Марусю!

Мати почала його вговорювати й просити:

— Не жени ся ти, мій соколе, з тою Марусею! Не бери, мій сину, наймички! Візьми ти краще богату жінку.

— Мамо! Мамо! — промовив Кармель, а сам увесь і затрусив ся і затрепехав ся. — Чи ж ти менї не рідна мати?...

Старенька злякала ся його облича й виду: — Ожени ся, любенький, ожени ся з нею! Коли вже вона тобі така мила, то й менї також буде дорогою невісткою!

І оженивсь Кармель з наймичкою Марусею.

III.

Перший рік, одружившись, Кармель був зовсім поправив ся: суму того не було й видно жінка в него пишалась, як пишна рожа, й жили вони з нею як риба з водою. Народила ся дочка в них, все в господарстві вело ся добре, й стара Кармелиха казала, дякуючи Господеви, що кращої вже долї нї дїтям, анї собі не жадає.

Колиж отсе знов засумував ся Кармель. Засумував тай засумував. Знов почав з хати втїкати, блукати на самотї, почав блїднїти і зітхати.

З чого те лихо повернуло ся? Звідки нагнало ся? Чи ж не був він щасливий і коханий і на все довольний?

До чого ж єще гнати? Чого жадати?

Отож власне, одного разу сидїли вони всї в купі вечером по роботї, тодї, знаєте, як вже все втихне, сонечко вже запало за зелений гай і от нахвалить ся перша зірочка; тодї як чоловік втомлений денною працею відпочиває і обіймають його думки та гадки і чує він свою кривду, чи правду, вживає лучше своє щастє або безталаннє — тодї сидїли вони всї в купі — дивили ся так, начеб справдї не прибирали вже собі чого пожадати, навіть дитинка маленька нїчого здаєть ся собі не жадала в забавку, бо сидячи тихесенько між ними, тілько всміхало ся рожевими устоньками та блискотїло ясними віченьками, — чого справдї було ще жадати собі? Коли ж разом якась думка замутила й засмутила Кармеля, наче

злякала, наче світ йому завязала. Ввесь він змінив ся, наче переродивсь і вийшов з хати, каже:

— Душно менї щось, пійду трохи.

Мати стара потурбувала ся, чи не слабість яка кидаєть ся. Він її заспокоїв:

— Нї, ненько, я здужаю.

Вірна дружина очима любими питала ся його — він на відповідь пригорнув її міцненько.

Пізно він повернувсь до хати своєї — вже й місяць і зорі в небі — все село поснуло, спала дочка його маленька, спала стара мати, не заснула тілько молода його дружина — вона стояла на хатньому порозї й дожидала й виглядала його, стріла й пригорнула ся, неначе б запитала ся: чи не треба її житя або смерти, її напасти чи роскоші?

— Марусе кохана! — каже він, пригортаючи її, — Марусе кохана! Я не зношу людського лиха й убожества! Я мушу тому запобігчи! Я хочу поправити тее бутє!

Тай став думати, думати та гадати, гадати та тужити.

Стара мати кидаєть ся туди й сюди, шукає лїків, з усїма радить ся та плаче, біжить до лїкарки, то знов поспішаєть ся до знахорки: „Син вяне! Син нудить ся!" Зовсїм старенька з сили вибила ся, з журби та з трівоги зовсїм память свою загубила.

Молода дружина Кармелева не кличе знахарок анї лїкарок, не радить ся нікого, не скаржить ся нікому, що в неї там на серцї й на

душі, потаює вона про себе, мовчить, нікому не каже. Тілько румянці зникли в неї з личенька, пісні її замовкли і очи хороші посмутніли.

Подумати б людям, що в Кармеля з жінкою щось не гаразд, так ні ж бо: глянути на них, то й сліпі же зобачать, яке вірне, незмінне тут кохане, яка порада і приязнь добра. Господарство в них також в гаразді... І балакали люди добрі про Кармеля, що „зовсім він щасливий чоловік — чого б то ще йому треба? У всім його Бог обдарив — чогоб то ще справді треба? Зовсім він щасливий! Зі свого щастя попсувавсь, вередує, та і себе дурить, і людий дивує!" Инші то й в вічи Кармелеви дорікали тими словами. Кармель нічого не відповідав — ходить він часом цілісенькі дні, не промовляючи ні до кого словечка, сумуючи а часом несподівано чути його голос, пісня немов поклик який...

Кажуть люди, щом щасливий, — я з того смію [ся,
Бо не знають, як я часом сльозами залю ся.
Куди пійду і погляну, — скрізь богач панує,
У роскошах превеликих днює і ночує.
Убогому, нещасному тяжкая робота,
А ще гіршая неправда, тяжкая скорбота!
. . . . . .
Молодосте — молодосте, єдиная сило!
. . . . . .
Літаж мої, літа мої, літа молоденькі,
Ой, коли-ж ви так даремні, будьте коротенькі.

І знайшли ся поміж людьми люде, що здрігали ся на сей поклик і зупиняли ся, чекаючи наче доброго спасеного суду, несподіваного, жаданого визволеня. Може не оден наймит гіркий, котрий, поганяючи чужу худобу та співаючи свою давню гірку пісню, — „що не має гірше так нікому, як бурлаці молодому" — почувши Кармелеву пісню, замовк і повернувсь до хозяйської хати задуманий і того вечера не чув лайки, не слухав ганьби, не вважав на хліб, йому відкраяний на вечеру, а на другий день робивсь немов хорий, немов до своєї роботи й служби незгожий, не приймав хазяйської страви і очи мав блискучі й ясні і на че молодів й зацвитав цьвітом.

Може не оден богач, почувши ту Кармелеву пісню, покидав співати також свою недбалу та потішаючу і обертав свій погляд задивований у всї боки і йшов оглядати свої всї добра і сумував, як той бувший цнотливий богач, що всї його знають; може також вишукувавсь не оден і такий богач, що важкі скарби віддав на добре діло....

Коли хутко разом зник Кармель з дому, з села. Нема його день, нема другий, третий, нема його цїлий тиждень. Зник, як вода змела, нікому не кажучи нічого.

Стара мати мало що розуму не стратила з горя та жаху, з ляку, — ходить, шукає його, наче голку, по всїх кутках і закутках: дружина сидить в хатї немов з хреста знята; малесенька дочка кличе; — „тату!" — питає: —„де тато?"

— Марусе! Що маємо робити? як маємо бути? Де його шукати маємо? — питає стара Кармелиха молодої невістки.

А невістка відказує: — Будемо його дожидати мамо.

— Дожидати? Може його вже, Марусе, й на світі нема!

Маруся тоді говорить старій:

— У ту ніч, як він пійшов, я чула й питала його: що нам робити, серце? — а він казав мені: — не шукай мене, не питай про мене — дожидай мене, а я сам прийду!

— Добре-ж добре: будемо його дожидати! — промовила стара Кармелиха. — Будемо його дожидати!

І так вона зраділа, наче Кармель вже на шляху до дому: і в віконце виглянула і на хатний поріг вийшла, на всі боки подивила ся. Проте проходять-минають дні за днями — все вони дожидають Кармеля і все Кармеля не діждуть ся, все нема Кармеля.

Отсе одного разу — було свято тоді й погода — сиділа стара Кармелиха коло своєї хати на приспі, дивила ся в поле на шлях, а невістка сиділа побіч неї з дочкою на руках і дочка щебетала:

— Мамо, ти тепер німа й глуха, — і тягнула маму за намисто і прикладала пучечки мамі до уст і до ух і все дратувала. — Мамо, ти тепер стала німа й глуха! Німа й глуха!

Молода Кармелиха часом всміхала ся дочці, часом міцнійше пригортала дитину до себе. Підійшов до них сусід, привитавсь тай каже:

— А чи чули ви, що коло Чорного гаю розбої? Анї перейти тепер туда, анї переїхати.

Стара Кармелиха була стрепенула ся, як сусїд промовив: — А чи ви чули — та як почула, що се річ про Чорний гай, то й перестала вважати. Чорний гай далеко, в иншому повітї і Кармелю туди нема по що братись, — хоч би не сказала того стара, чого йому й у свойому повітї зникнути і по чому вона порішила, що він близько десь, а не далеко, — перестала вона слухати сусїдову мову і знов задивила ся на шлях.

Смутнії, хороші очи молодої Кармелихи не віднимали ся, не відривали ся від сусїда і пильно — вона слухала його мову.

А сусїд каже: — От, — говорить, — що крамарів розбили, панів розбили. Тілько що — є тут диво...

— Яке диво? — спитала молода Кармелиха.

— А таке диво, — говорить сусїд сїдаючи на приспі коло неї, — що нікого там не ріжуть, анї забивають, тілько обберуть тай пустять на волю, коли богач; а зобачать — ти убогий бідний чоловік, так йди собі цїлий, як був і пучкою тебе не діткнуть ся. От, кажуть, їхав оден бідолаха, здибавсь з тими молодцями, тай засміяв ся:

— Не боюсь я вас, каже, пани мої молодцї. Голому розбій не страшний і житє не дуже його дорогоцїнне. Коли забити, то бийте, а нї, то пускайте — в мене нема часу стояти, треба їхати.

Тоді кажуть, виявивсь старший, їх отаман і кинув йому капшук гроший і промовив:

— Їдь собі друже! — й сам і всї його молодцї зникли в пущі. А той бідолаха зовсїм остовпів від такого доброго дива, й до дому приїхав сам не при собі і привіз капшук гроший — саме що найчистїйше срібло!....

Нїчого не промовила на се молода Кармелиха, тілько збілїла, неначе біла хустка і поцїлувала свою маленьку донечку, що й вона втихла на її руках і також слухала.

IV.

Знов йдуть днї за днями і часи за часами і що день, що година, то більше все вісток, про розбійників в Чорнім лїсї.

Справдї, чудні, та небувалі се розбійники зявили ся і чудний та небувалий вони також розбій справляли, що коли попадавсь їм богач в руки — вони його оббирали, попадавсь убогий — вони його надїляли; нїкого не забивали, не різали. Також чудний та дивний в них отаман був: йшла чутка, що така була краса його неописана, невимовлена, що не можна словом розказати, анї пером описати, та славили, що не можна й очима було надивити ся, бо слїпила вона, як те сонце ясне.

Їхала, кажуть, одна скупа панї і везла з собою всї свої скарби, — така вона скупа була, що нїколи з роду не розлучувала ся з тими скарбами своїми нї в день, нї в ночи, — їхала вона Чорним гаєм і попала ся розбійникам. Обступили її бричку; фірманів і слуг її відігнали і

говорять до неї:

— Віддай, пані, гроші!

А пані страшно закричала та несамовито на весь гай темний і вчепилась руками, немов кіхтями у своє добро — не дає. Хотіли в неї видерти, відібрати, так тільки хрустять її старі пучки, а не відривають ся і очи хижі блискають у місячному світлї, неначе хижої, голодної вовчиці. Виходить тодї атаман сам з пущі і промовляє:

— Віддай, пані, гроші! Прожила ти в золотї, в розкоші, — буде вже з тебе — дай иншим!

Як глянула пані на отамана, то навіть скарби свої з рук випустила: як блискавиця вразила її та краса чаруюча, — впала пані без памяти, бо скупощі її аж за серце вхопили, а та краса збавила всю силу.

І їхала також молода дївчина богата з братом своїм і також попали ся розбійникам. Брат був чоловік хоробрий, оглянувсь округи — гай стоїть чорною стїною, звідси і звідти обступили люди високі, кріпкі, міцні; бачить він — негарне дїло, а таки думає собі: — Спробую відбивати ся!

— Сиди тихенько, сестро, — каже сестрі, — не бій ся,

— Пропустїть, люди добрі! — а вони йому на теє:

— Дай гроші богачу! — Сестра вже чи жива, чи мертва сидить.

—Нема в мене гроший! — відказує брат.

— Давай бо по волї, а то візьмемо сило-

міць! — грозять вони йому і близше підступають.

Сестра заплакала, закричала і затулила ся руками. І чує вона поміж гомоном, та сваркою чийсь голос її вговорює: — Не плач, дівчино, не бійсь! — Хутенько відняла вона руки від лиця і глянула, хто поперед нею стоїть, — і вже до віку з памяти в неї не вийшла та краса чудова. Страх її і жах минувсь, і такий спокій обняв її, що хоч жити, хоч вмирати зараз — все те зарівно. Вона склала руки, дивила ся та слухала.

Відібрали гроші в брата, тай пустили їх.

Богато убогих бідолах в світї нищих, голод і холод — памятайте! — промовив той самий голос, що вговорював дївчину, не плач, не бійсь — голос отаманів.

Нїхто в дївчини не зняв з шиї дорогого намиста з дукачами — вона сама зняла його і кинула отаманови під ноги і чула від него: — Спасибі, дївчино!

З того часу все в дївчини якось помарнїло і повяло: і місця і облича всї поробили ся без цьвіту і без квіту наче. Каже дївчина отцю й неньцї:

— Тату, мамо! Пійду я в монастир! — і пійшла в черницї.

А брат її, не кажучи слова, не давши чутки жадної отцю, анї матери, анї приятелеви, зібрав все добро, яке мав, покинув всю придобу, залишив і спокій, втїк і пристав сам до громади в Чорному лїсї.

V.

Коли в Кармелевім селї пійшла чутка, що се їх Кармель отаманує в Чорному лїсї, — зворушила старого й малого, доброго і лихого. Котрий козак стрічавсь, то все козак заклопотаний; котра козачка приходила, то все козачка розтурбована, в тревозї! Дійшла чутка до Кармелевої матери старої й до молодої дружини. Стара мати говорить, до невістки заливаючись сльозами:

— От люди лихі, от не добрі, Марусенько! От поговір який на мого сина, от позлодійка яка на мою кохану дитину! Не повірю я сему! Не повірю! А як віри пійму, то вмру! А ти-ж Марусе? Що-ж ти?

— Я буду жити й буду любити, — говорить Маруся; а маленька дочка стояла тут та слухала і собі також бубонить:

— І я з мамою! І я з мамою.

Проминуло ще богато днів і одного разу в ночи — ніч була ясна, та тепла, місяць світив і зорі, сади у квіту стояли, хати у тиші і в снї, соловейки щебетали, — Кармелева дочка спала солодко і легенько дихала; заснула також і стара мати, нагорювавши ся та наболївши ся і спала неспокійним сном: то зітхала вона в снї, то знов зкрикувала, схлипувала, — сон хоч зміг немічну стареньку, та спокою їй не дав.

Не спала Кармелиха-дружина. Вже богато ночей вона не спить і богато, мабуть не буде спати, бо вона молода, кріпка, а що день, що година її тугу прибільшує.

Не спала вона й думала о тім, кого вона кохала. Коли чує — тихесенько відчиняють ся двері і бачить вона — вступає він і чує його в своїх рученьках. І не знала вона, чи стемнів тоді світ божий, чи засіяв, чи то була розкіш, чи біль і як вже схаменула ся вона в садку і бачила кругом себе пахучі квіти, ясний місяць і зорі, і тоді ще довго-довгенько вона нічого не розуміла, не знала, тілько те, що вона на руках, що він тут коло неї. І все вона дивила ся на него і потроху опамятувала ся. І почали вони розмовляти по тихо, і цілу нічку розмовляли. Місяць скотивсь з неба, зорі поховали ся, соловейки втихли, на сході почало рожевіти і листочки на деревах затрепихали ся і Кармель обняв — поцілував дружину, пращаючись. І пійшли вони разом обоє полем, шляхом, до долини за селом, — в долині три коні пасло ся вороних і два товариші дожидали, палячи люльки; тут ще попращавсь Кармель з дружиною і чули товариші, що промовив він до дружини: — буду до тебе. І всї три сїли на коні тай поїхали — тільки іскри з під копит кінських сипнули, тай з очий зникли.

А Маруся повернула до дому. І дома і в сусїдів всї ще спали — тілько що схід порожевів полумінистий та листочки на деревах жвавійше трепехали ся.

І знов днї за днями і часи за часами. І що дня, що години розбійнича зґрая в Чорнім лїсї збільшала ся і що дня, що години богаті та вельможні люди гірше та гірше лякали ся й трі вожили ся. І порішили вони чи так, чи сяк, не

жалуючи нічого, зловити отамана й вирядили шукачів та слідців і обіцяли їм велику нагороду — за зловленє того отамана. Отжеж тії шукачі й слідці розїхали ся скрізь купами, шукаючи та вислїджуючи.

Проте час минав, а отамана не могли піймати. Не раз розбігла ся чутка: — Зловили отамана! — й цілі тичби людий збігали ся на него подивити ся, з цікавостию — аж чутка показала ся неправдива. Правда, що зловили десь в лїсї чоловіка непевного, та се був якийсь бідолаха, що його вигнала на великий шлях нужда та біда, або й зовсїм безвинний перехожий часом був схоплений. Чутка і така розбігала ся, що отаман всїх чарував, що очи відводив, доторкалась серця; розійшлась чутка, що його голосу не чути, його погляду стрінути, а його краси бачити нїхто не міг безпричасно та недбало: що він кождого чарував, приманював до себе. Була навіть чутка, що богато шукачів і слїдців його в руках держали та пускали оманені, а потім вже до віку не були здатні до своєї служби.

Та знаходять ся в світї люди, що їх жадна краса не вчарує, жадна омана не приманить, — і от знайшли ся такі на отамана і взяли ся його слїдили і вишукували без відпочинку так, як без відпочинку і без перестанку він утїкав від них, в день і в ночи, темними гаями, широкими полями, безкраїми степами, низькими долинами та лугами, високими горами...

VI.

Одної темної ночі, як всї спали, Кармелева дружина стояла у свойому садочку під вишнею немов замурована, поки не виявила ся постать від долини, — тодї вона кинула ся на зустріч, як душа до раю — до свого Кармеля.

Він задиханий, зморений, утомлений, змучений, пригорнувши її, не міг довго придержати у своїх зімлїлих руках, ледво зміг слова промовити.

— Гонять мене, як хижого звіра, Марусе, — промовив Кармель. — Вже три дни і чотири ночи никаю, не спиняючись... товаришів розпустив...

— О, коханий, — каже Маруся — і в нас тут були, питали ся всїх — всї відказали: — нїчого не знаємо! — Вчора... Що се таке? — спитала вона, бо тодї саме щось стукнуло й грякнуло десь і хата освітила ся ясним світлом, з хати голосний розговір дав ся чути, оклики й скарги і близенько коло них в садку голоси й люди з усїх боків.

— Держи! Лови! Маємо! Держимо! — рознесло ся по тихій погодї в ночи.

Схопили Кармеля.

— Марусе! — промовив він хутенько й тихесенько, — кажи, що нїчого не знаєш... Чуєш мене, Марусе?

— Чую, — відказала Маруся.

Стара мати прибігла з плачем, питаючи ся, чи сьому правда, благаючи, щоб відпустили си на її єдиного; побиваючись, що беруть. Мале-

нька дочка прокинулась і як була у сорочці, розхрістана — кинулась до тата і вхопила ся його рученятами. Всїх відірвали від Кармеля, кинули його в візок і повезли шляхом, а все село зняло ся, наче рій і гудячи дивило ся в слїд, а за возиком поспішала Кармелева дружина з дитинкою на руках. Стара мати не здужала на пішки; омлїваючи раз-у-раз, вона дожидала, поки запрягли для неї коня парубки, порушені духом, доторкнуті до серця, непевними руками.

І привезли Кармеля у велике місто у кайданах і зачинили в камінну темну темницю, Богачі кричали: — Діждавсь Кармелюк! Отже й заплата Кармелюкови! — Убогі люди по тихо розмовляли. Молодиці й дївчата плакали, старі люди хрестили ся, благаючи: —Помилуй, Боже милий!

За Кармелем в слїд прийшла його дружина з дитиною і привезли його стару неньку. Почали судити Кармеля і судили його чи малий час.

Чи хто йшов тодї, чи їхав минаючи, кождий бачив на пляцу проти зачиненої вязницї стару жінку, прибиту на остатній своїй силї, що тут сидїла на великому камени та плакала, — як хто до неї підійде, то розказувала своє лихо побиваючись; і молодую молодицю, що безмовно сидїла, наче стративши все своє дороге та любе, як до крихітки румянець в неї зник; а біля неї маленьку дївчинку. Нїколи не бачили, щоб ся дївчинка грала ся, або пустувала, або опинила ся на улицї де було видно

— спродавали ся ласощі й іграшки — ніколи!

Смирненько коло молодої сиділа та дівчинка мала, часом тихесенько щось питаючи в неї, або до неї промовляючи, часом горнулась до старої, що її плачем обнимала й пригортала слабими, недолугими руками. Вони майже жили тут проти вязниці; тут, на великому сирому камени, що його незвісно хто, коли, й для кого поклав серед пляцу, вони мали свій обід і вечерю. Мабуть вони-б і ночували тут, та не позволяли на се міські порядки, то мусїли що ночі забиратись до хатки, де знайшли собі місце і там лягали з вечера. Остатний погляд на темницю, на її понурі вікна і думка понад нею носила ся; в ранці перша думка в темницю летїла і перший погляд жадав того ж понурого образу темниці.

Жадної полекші, жадної зміни не робило ся, тілько що погода все холодшала, осїнні морози падали, вечері й ранки ставали зимними; всї люди вже вдягали ся в кожухи, всюди в печах запалили по хатах і мала дївчинка бігла вечером до хатки, а ранком на своє місце на великому камени проти темниці, а стара вже не мала сили кроку перейти, не опершись на молоду невістку.

Всї вони знали, який суд буде і тілько дожидали того дня, коли скінчить ся. Прийшов день той, ясний, холодний; снїжок потроху порошив; коли відчинили ся двері від темниці і глухо брязкаючи кайданами, почали виходити злочинцї, пара по парі. На пляцу зібралась купка людий, якісь дві жінки плакали, вигляда-

ючи своїх поміж парами в кайданах. Кілько розпучливих голов перейшло поміж тими парами.

От і Кармель. Хто з ним має попращати ся, позволили попращати. Кармелева мати упала, побачивши його; жінка його з дочкою були коло него, зовсім на поготові з ним йти в далеку дорогу, та Кармель, попращавши ся з ненькою, став прощати ся з жінкою, й з дочкою і щось тихесенько промовляли. Жінка спалахнула на лиці, почувши його слова, як від непредвідженого жалю, а дочка скликнула:

— Ми тебе не хочемо кидати тату! — двічи чи тричи, а далї обхопивши батька закованого рученятками, заплакала.

— Кармелюк! Кармелюк! Се Кармелюк! Де він? От він! — ціла купа наче хвиля морська порушила ся й колисала ся.

Казано рушати засланцям і рушили. Купа людий за ними, проводила їх за місто далеко на шлях і купа все прибільшала ся, все голоснійше чуло ся:

— Кармелюк! Кармелюк! Кидано гроші з усїх боків, посилано в слїд: — Помагай Біг!

Вели матїр із Кармелем, йшла жінка з дочкою коло него. Коли ж казано всїй купі завернути ся.

— Умру я... Хутенько вмру! — промовила стара мати, ледво дихаючи, а дочка мала цїлуючи тата, скликнула:

— Коли б же з тобою йти!

— Все буде, як кажеш, — промовила вірна підлана дружина.

— Сподіваймо ся на ліпші часи!... промовив Кармель.

— Рушати! Рушати! — і рушили. Всї дальше і дальше. Вже не чути глухого брязкотаня від кайданів. Ледво вже постатї мріють. От і зовсїм зникли — тілько дерева при шляху вирізували ся на ясному небі з того краю, куди зникли.

Стару матїр вели люди, молода жінка несла дочку, плачучу, купа вся посувала жалуючи, судячи, та радячи... Того ж дня виїхав возик з міста в Кармелеве село і повіз туда до дому його сїмю. Знов засвітило ся в хатї в вечер і всї там, сумуючи, не розлучали ся з ним в думцї, — проводили його душею незнайомим шляхом у незнане заслане.

VII.

Минув рік. Стара мати як пообіцяла ся хутенько вмерти, так і вмерла і на веснї її могила вже травою заросла густо й високо.

В хатї жила Кармелева дружина з дочкою. Колись після того, як Кармеля заслали, сусїд глядячи по головцї його дочку, любенько спитав:

— Що ви поробляєте з мамою, маленька?

— Дожидаємо! — відказала маленька, — бо вони дожидали. Казав Кармель дожидати його, зістати ся в дома:

— Лиш визволю ся й поверну сам.

— Буде, як кажеш — на те відказала вірна дружина і на все згодила ся. Далї вже мала дочка підросла, навчила ся здержувати слова, і

ніхто вже не чув, що вони дожидають Кармеля, та вони дожидали його. Дожидали у досьвіта і ранком і в день і вечером і опівночи — від зорі до зорі, від ночи до ночи — все дожидали.

І минали їм так години, дні, тижні й місяці. В день праця, робота, клопіт і все тая несподіванка й дожиданє; вечером відпочинок і все тая несподіванка й дожиданє. В день часом сусідка приходила і тоді трохи клопоти забували ся, а вечером, як все втихне і нічого не чутно, мати з дочкою тихенько сиділи, засвітивши в хаті, наче на привитанє.

Дочка малая не бралась до іграшок — любила вона з ненькою розмовляти та часом співати своїм маленьким глосочком батькові пісні і як вже старала ся мала виспівувати краще — так старала ся маленька, що личенько починало палати, серденько болїти і вся мала трепехала ся. Мамині очи дивились на неї й руки простягали ся, — брала її мати до себе й пригортала, а маленькі рученята обіймали маму за шию і так довгенько вони зіставали ся —часом до пізної ночи.

Пізно-пізно. Ніч минає, світло гасне; дитинку, що не лягла на постіль, ложить сон коло неньки і молода Кармелиха в досмертній тузї та печали, затулить личенько білими рученьками. І так час минав та минав, а вони дожидали та дожидали.

Одного вечера сиділи вони в хаті, засвітивши світло, як завсїгди й думали все тії ж думки і сподївались все тими сподїванками. Ко-

трого вже то вечера, в котрий то вже час дочка мала, промовила: — Може сьогодня — до неньки, і обоє вони сиділи тут. Коли хатні двері відчинили ся і він, дожиданий, явивсь перед ними... Боже світе! Боже світе!

На другий день в селї все прокинуло ся й сповняло ся село спокійним, щоденним гомоном і сонце ясно зходило і як перше виходила рано на роботу Кармелиха, так і тепер вийшла. Вийшла і подивила ся округи, що наче б все змінило ся, та як заплаче, як заридає! Не з жалю, бо як дочка мала кинула ся до неї, вона так і всміхнула ся і споглянула — так же і блиснула з очий хороших — сама відрада.

Скоро потім Кармелиха продала хату, попращала ся з усїма й покинула село з дочкою. Чули від неї люди, що може забереть ся вона до близького міста і там оселить ся, а може пійде аж до самого Київа; певно, що нїхто не знав куда вона забрала ся, анї де проживала. Дехто говорив, нїби, що бачив молоду Кармелиху з малою дочкою в хуторі далеко, де вона заробляла; друга знов вістка була, що вона в містї ходила на поденщину, — всї хто знав її жалували її і малу дочку, згадуючи про їх перший талан, та про теперішну біду.

В хатї инша сїмя замешкала, господарила; в садочку позрубувані були старі дерева, деякі понасаджувані молоденькі. Сеї-ж таки весни почули таки скрізь, що знов зявили ся розбійники, Кармелюкове товариство, що знов Кармелюк отаманує — визволивсь, повернув. Убогі люди зрадїли, а не оден попадавсь тодї

бідак, який одежиною обдертий, а на ділї богатий; не одному тодї на обличу, що його сушила журба і нужда, грав усміх завзятий та блищали жваво очи....

А богачі знов заметушили ся, знов перелякали ся, свої ради збирають та свої громади; суди всї сполошили, сиплячи грішми, закуплюючи судську дію, — хочуть вони Кармелюка знов схопити та міцнїйше зачинити та дальше заслати. І почали знов за Кармелем шукати та вислїджувати. Та богато-ж роботи було їм, бо товариство зібралось тепер о моного більше, що майже залягло по всїх гаях великих і ярах глубоких, по ріжних повітах.

VIII.

Був гай великий, що не дуже далеко від міста, а близько коло маленького двірця глухенько зеленїв, темно зеленїв та шумів. Колиб хто балакливий ходив тими глухими нелюдними шляхами, то б розказував, як часто стрічав молодицю з дївчинкою невеличкою. Молодиця йшла з кошичком, дївчинка з другим і як поспитати їх: куди? — відказували вони: — по гриби, або по ягоди на продаж в місто — і справдї що тижня, що три дни, можна їх було бачити в містї — на базарі з грибами, або з ягодами.

В сьому великому гаю спокійно було й ще нїколи не чути про розбої жадні.

Молодиця з дївчинкою йшла, вступала в гай і якось разом зникала мі ждеревами наче крізь зелену стїну вуж, хутко, шпарко — в

одній хвили, не припиняючись, знайомими гаєвими стежками доходила до ланку в пущі і там сідала відпочивати.

В непроглядному гаю тихо, як у церкві. Столітні дерева підпирали ся молодими; міцнії, широкі їм віти лежали на молоденьких гнучких вершках і гнули їх до долу своєю важкою силою. Далї поросли всякі кущі. Сонце западало туди тілько іскорцями і квітки там розпукувались в тіни та холоді. Калиновий і бузиновий цьвіт розпускав там в два рази більше; червона, пламениста шептина — розквітала тут пишнійша й блідійша і пахла лекше.

Тихо. Тихо, поки захрускають віти легенько і обоє — молодиця й дівчинка всміхнуть ся і стрепенуть ся і зявить ся чоловік, хоч блїдий, задиханий, зморений, холодний, порохом припалий, та гарний, як сонце. Тут його стрічали, тут мав він і страву і спочинок; тут його називали коханим та жалували; тут молодиця переказувала все, що чула, бачила, думала й гадала; дівчинка тїшила своїм дитячим щебетанєм, приносила часом якісь ласощі, що він за них дякував дуже всміхаючись до неї любенько і клав свою голову змучену молодиці на колїна і засипляв, а маленька сторожа сторожила щиро та жваво, дурно трівоги не збивала, та в часу завіщала, коли де непевно було.

Минала година віджалувана й відмірена на спочинок; прощали ся, як кохали ся — із жалем та з болем великим та ще більшою вірою й надією. Зникав чоловік в гаю; молодиця й дівчинка повертали до міста. Три дни і три

ночі пережидали вони, поки до гаю знов вибирали ся і молодиця тим часом ходила на поденну роботу, зоставляючи дівчинку саму в хаті, — якусь маленьку хатку вони знайшли, що прилипла під горою геть за містом, недалеко від річки. Молодиця день цілий робила на роботі; дівчинка, хоч невеличка, також не гуляла: воду брала ся сусіді носити, в городі в неї полоти.

— Якаж дівчинка розумненька, — що вечера казала сусіда стара, гладячи дівчинку по головці та даючи в маленькі рученятка грошик і другий і йшла в свою хату на спочинок, запросивши дівчинку й на завтра робити до себе.

Мала виходила на берег туди, звідки видно було до гаю й думала там собі сама і гадала а часом співала пісні — тії пісні, що тато навчив, держучи її на своїх руках та пригортаючи до себе, там, в зеленому гаю.

Повернув ся я з Сибірі, нема-ж мені долі:
Хотяй же я не в кайданах, однак же в неволі!
Слідять мене в день і в ночи в всякую годину,
Нігде мені подіти ся, від журби я згину!
Зібрав собі жвавих хлопців і щож мені з того?
Засідають по дорогах, ждуть подорожнього;
Ой, чи їде, чи не їде — дарма, треба ждати...
Ой, прийдеть ся Кармелюку, марно пропадати!
Зовуть мене розбійником, кажуть, що вбиваю,
Я-ж нікого не вбиваю, бо сам душу маю!
Як що візьму з богатого, я вбогому даю,
І так гроші поділивши, я гріха не знаю.
Маю жінку, маю діти — коли-ж я їх бачу?

Як згадаю про їх лихо, може й сам я плачу!
Пійшов же-б я до їх села — красу мою знають:
Куди тілько поверну ся, то зараз піймають:
Прийшла туга до серденька — як у світі жити?
Світ великий і розкішний, та нігде ся діти!
У неділю дуже рано у всі дзвони дзвонять,
Ой, а мене Кармелюка, як звірюку гонять.
Нехай гонять, нехай ловлять, нехай заганяють,
Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають!

Від міста, шляхом, надходила молодиця і стрічали ся вони з дівчинкою й разом до дому повертали ся, веселенько розмовляючи, згадуючи, чи сподіваючись, чи горюючи...

IX.

А тимчасом Кармелеві вороги не всипляли: казано взброїти шукачів і слідців, приказано стріляти, як що не можна буде живцем взяти.

Богато — богато тих днів минуло, що кождого дня молодиця й дівчинка стрічали облича — чи не несе воно страшної вісти, прислухували ся до кождого слова, чи не промовить ся гірка вість. Богато — богато перебуло ся тих днів, як стріла, пролетіла: Кармелюка ранено, Кармелюка везуть!

І привезли його. І знов йому темниця темна, важші та кріпші кайдани і заслане дальше та скрутнійше; знов його стріла й провела людська зґрая купами, гомонячи, жалкуючи. То знайшла ся його жінка й дочка. Як першого разу, вірна дружина знов промовила до него: — Буде як кажеш, — а дитина плакала й

цїлувала його, а він як перше сподїючись на лїпші часи; знов казано засланцям рушати — й рушили, і зник він знов з очий і як перше, тілько дерева при шляху вирізували ся на ясному небі з того краю...

Його гнали все далї та далї, а вони, зоставши ся, тяжше та тяжше заробляли та... та дожидали. І зникли вони всї. В остатне бачили люди молодицю з дївчинкою тодї, як в остатне чутка була розбігла ся, що Кармелюк визволивсь: чутка та пропала і Кармелюка, анї дружини його, анї дитини вже не знайшло ся по вік. Де вони подїли ся, як загинули — не знає нїхто й доси. Зникли вони й згинули, як богато дечого зникає та страчуєть ся доброго й лихого, благого й злого — кохане і ненависть, сила й слава — тілько де-не-де зостаєть ся память живлюща....

НЕВІЛЬНИЧКА

НЕВІЛЬНИЧКА

I.

Давно колись, в Овручеві, коли знаєте, народивсь хлопчик Остап і як тілько став він на свої ніжки, зараз пійшов по Овручеві, подививсь усюди тай каже:

— Ге-ге! Погано людям жити в Овручеві! Треба б сьому лиху запобігчи! — Бо тоді, бачите набігала на Україну всяка невіра — Турки Татари, не так, як тепер, що хоч буває також подія, то вже инша, християнська — чогось не так, мабуть, обидно, чи що... Тож, кажу, тоді набігала всяка невіра — Турки й Татари. Нищено міста красні, чимало козацтва зведено з світа, богато дівчат і жінок в полон забрано.

Приходить Остап до дому, а батько й мати його питають, бо сказано — одинець-дитина, то в вічи їй дивлять ся і зараз вже постережуть все, — питають:

Чого се ти, синку задумав ся?

—Від того я, — каже Остап, — задумав ся, що погано людям у місті Овручеві жити!

— Ге-ге-ге! — каже батько, а мати тілько зітхнула важенько.

— Треба сьому запобігчи — каже Остап.

— Ге-ге-ге! — знову вимовив батько. — Рад би у рай та... — а мати ще ваше зітхнула,

тай на тім розмова й скінчила ся на сей раз, ще батько й мати зажурили ся, кожде по свойому: батько охмурнів, повісивши голову, а мати головоньку схиливши осмутніла, а Остап знов пійшов по місті Овручі походжати та оглядати і свою думу думати, свою раду радити.

А потім час плив своїм пливом як завсїгди й Остап ріс своїм ростом як звичайно. Тілько що як упало йому в думку і в душу, що в Овручі погано людям жити, то як наче зерняткo яке приняло ся, розвило ся, розкоренило ся: він вже не заспокоїв ся з тої години і все тілько думав та гадав та замишляв. Тим часом як инші хлопцї били ся з собою, немов півнї, за яку свою кохану, або як медведї нападали одно другого за які цяцьки, або грали ся та пустували хорошенько, Остап тим часом все походжав та поглядав та замишляв.

Як всї тії, що дуже собі головоньку журють, чи клопочуть, або дуже чимсь кохають ся, Остап часом як зачне ходити, то й далеко зайде, поки схаменеть ся. —Отсе одного разу дуже він далеко зайшов у своїй такій журбі, коли ось шурхнуло — наче птиця пурхнула, брязнуло — наче стріла за стрілою пролетїла, — ледво його не скинуло з місця, ледво він встиг зобачити взброєного Турчина на легкім кони і в Турчина — дївчина з русою косою, що простягнула руки до него й вимовила: — Ратуй, козаче! — і все зникло, як не було нїколи. — Колиб же сила моя та лїта мої! — промовив Остап і дуже гірко йому стало, що не міцна

ще сила його, не великі ще літа.

Отсе як би нам з вами, вам та мені, таке трафило ся, то ми б ахнули й зітхнули — прийшли б до дому, поговорили з сусідами, тай забули, а Остап ні — не забував.

Знов одного разу післав батько Остапа в ліс по дрова. Самі, мабуть, знаєте, як то веселенько їхати веселеньким ранком до гаю — сам гай наче сміеть ся, серце радуеть ся, усяке око тішить ся, — а Остап що погляне, то око його гірше засмутить ся, серденько більше принудить ся.

Коли от ярок по під самим гаєм і тілько що в ярок — кінь як пархне в бік... Бачить Остап — лежить при дорозі козак вбитий: молодий, в самому квіті свойому, міцний, в самій силі, лежить згублений на віки. Остап прихилив ся й склонив ся до него, прислухуючи ся — чи не дише. Ні!

Як би таке нам, вам та мені, то що-ж робити, — чи-ж се перший випадок лихий? Ми б, потужили, може й заплакали, тай дали собі спокій, а Остап ні, — собі спокою не давав.

Третого разу випало йому проступити аж у самую країну від схід до захід сонця, від півдня до півночи і така скрізь країна поруйнована, поневолена показувала ся, що Остап аж за голову взяв ся.

Колиб се ми, то ми б пожалкували звичайненько, та заспокоїлись і були тихо, а Остап ні, — не занедбав.

Не було Остапови сну, ані відпочинку; не було спокою, ані відради. Який жаль його, яка

його туга посїдала, ви сего не можете відчути. Наче голос який кликав його, неначе цїла країна рідна гукала на него, немов все лихо людське благало: — Ратуй, ратуй!...

Чи ж то кождого такий голос хоч часом не покликав? Еге! Чому нї! Та бачите, — инших богато також голосів гукає: — А що тобі буде? А як тобі прийдеть ся? — та й поглушають...

Почали люди добрі на Остапа поглядати, почали трохи з него кепкувати — хто гірко, а хто любенько, а хто то й засмутивсь, а дехто й лякавсь...

Я знаю, що як би з нас, почали люди так чи так кепкувати, то ми б засоромились — страх, почервонїли, все покинули, втїкли й сховали ся — та Остап, бачите, не такий був; а як він був не такий, то не так і робив.

Отже-ж тодї за се почали ся йому всякі напасти, біда та лихо. От як у казцї, що бабуся колись розказувала, козаку треба було гори крутії переходити,, ріки бистрії перепливати, огонь палющий перескакувати, — памятаєте? Памятаєте, ми, що тодї з вами радили тому козакови невгамованому все тоє занедбати та до дому повертати ся — хай йому все добре! — і тодї-ж памятаєте, ми з вами перед своєю душею зарекли ся, що сами з роду віку в таке клопітне не вберемось — памятаєте?

Отже Остап вдавсь, завзятий. І підняли ся перед ним гори крутії такі, що й не приступити — наче стїни голі; й поплили перед ним ріки глубокі та бистрі, що круні рвуть, сіяють,

як діямент й мечуть ся хвилею, ніби з пловців кепкуючи; й запалав огонь поперед ним, палячи все округи себе, як зїдаючи.

Діточки, що як би нам таке? Ніжечки-ж наші бистренькії, булоб вам тоді роботи! Та маю таки надію, що не пустилиб нас загинути, а занесли б хіба щоб тільки кашу варити або в хаті засвітити; де по ріках перевізники, а в горах шляхи пробиті...

Отже ви й почали любо марити, яка то країна та славна!... Годі бо! Тепер перша річ — нехай провадить ся річ про Остапа, що драпавсь на круті гори, зривавсь, котивсь до долу, знов чіплявсь, знов зривавсь та знов-знов, поки верховини додрапавсь; що він плив бистрою рікою, захлестувавсь, тонув, вибайкувавсь і знов-знов-знов, поки аж на березї став; що він в огню обпалювавсь, присмажувавсь, поки аж опинивсь на свіжому місци. Пригадайте, що тілько птиця хутко гору перелїтає, риба бистро ріку перепливає і тілько купальський огонь можна в момент перескочити — то Остап чималий час попобивавсь; я то й не можу вам оповісти, кілько раз сонечко зходило і заходило — і знов і знов і знов, а також — кілько раз місяць виносив золоті роги, поки Остап збувсь своєї праці... Важка була! Я бачу, ви розумієте яка, то й собі і менї не жадаєте...

Отже ж по всїх своїх трудах і по всїх пригодах Остап повертавсь до дому... Оповідати вам про всякі його пригоди подрібно годї! Лучше про них і не згадувати!

Отже, кажу, по всїх своїх трудах та по

всїх пригодах повертавсь Остап до дому, їхав конем вороненьким.

Він покинув свою хату, вітця й неньку й місто ще молоденьким — в таких лїтах оден мій родич ще страву в ухо заносив: не сила йому було просто в ротик трафляти — а повернув Остап вже мужним козаком... Щирий козак Остап був і як він їхав вороним конем, дивити ся було мило. Не можу його хвалити, бо як хвалити, то й треба до чогось прирівняти, а до чого-ж я козака, щирого козака, рівнятиму у світї?

Повертавсь Остап до дому і вже близенько було йому до міста, вже знакомісїнькі місця з усїх боків показували ся і з ним витали ся, вже місто мріло недалечко. Він підїзджав дуже раненько, тодї як ще всї спали. Ранок тілько що зачервонївсь й зазолотивсь, тілько ще найранші пташки щебетали, тілько ще найдбаливійші люди пробуджали ся. Чи хто з вас, дїточки, доїзджав до рідненького місточка коли небудь ранком ранесеньким, згадуючи разом тодїшні мислоньки свої й сподїванки, де тут плакало ся й радїло ся, всю добру і лиху годиноньку тодїшню; чуючи разом — який жаль тронув серце і радощі, що серденько понимають, так от, як говорять, що одно око плаче, а друге смієть ся, як поперед собою побачите рідненькі місця? Еге! Лучало ся вам се, кажете. А чи лучало ся везти з собою визволене свого народу? — Нї-нї-нї. — Нї. То-ж і не знаю чи добре ви вчуєте і зрозумієте те, що Остап на воронім кони чув й знав доїзджаючи, бо він

віз таке визволенє з собою... В тих пригодах та трудах, що ми про них дуже балакати не хотіли, Остап зібрав собі гарне військо козацьке потроху і вже був на поготові йти на Турка. Військо вже й посувало туда просто в Туреччину, вели його полковники хоробрії... Не такі хоробрі, може, як наш дядько полковник, що так дуже від него жасмінними пахощами пахне, і з такою то любою усьмішкою він дивить ся на свої новенькі жовтенькі рукавички, як надіне їх, прибравши ся на який бенкет — не такі може, кажу, хоробрії, а таки собі добрі... Те-ж військо вели полковники просто в Туреччину, а Остап частенько звертав у бік і скрізь занимав за собою молодь у військо. Отже завернув і у своє рідне місто, де також, мабуть, не без знакомих в него людий було.

Тихо й рано було, як Остап вїхав в місто, так ще тихо, що його кінь вороний тупою своєю обуджав людий: відчинялись вікна деякі і виглядали облича — деякі знакомі Остапови і деякі нї, — ті, мабуть, що без него повиростали, або побрались в місто з чужого якого села.

Підїхав Остап під свої ворота до вітця, до неньки. Ненька з радощів великих, з великого свого коханя аж заплакала, побачивши; батько з великих радощів і коханя аж всміхнувсь... Далї сусїди близькі й далекі прибігли, скупили ся, питали ся... А Остап з всїма витаєть ся і до всїх одно говорить:

— Годї, годї, братя, у ярмі ходити! Годї, годї, братя, під неволею сидїти! — І всїх кли-

че: — Ходім, братя, за край воювати; ходім, братя, визволятись!

Часом людий тілько гарними словами ловлять, що-ж то власним ділом можна! В оден черк коло Остапа зібрались молоді і старі козаки й козачки й діти малі і всї слухали, всї згоджали ся. Ще гаразд сонечко не підбило ся на небі, вже скрізь озброювали ся як могли, коний виводили, сїдлали; в кого чого не було — біг той, питаючи, шукаючи; козачки допомагали й кохали як могли; діти клопотали ся, наче б їм на Турка перед вести йшло ся... Остапів батько, що все колись казав тілько: —Геге! — рад би в рай та... Теперки прибиравсь наче справдї до раю — відмолодїв, повеселїв... Козак Пампушка, що вже десять років лежав в зимі на печи, в лїтї на лавцї, що обдув ся як барило, а жінка його зсохла як тріска, ледво встигаючи лїпити для него смачні вареники, — той самий козак Пампушка тепер стояв на ногах як гора і як часом на горі пташка сидить, так у него за плечима була видна торбина з сухарцями, як і в инших пісних душ... Кажу бо вам — ще сонечко не зовсїм запало за могилу Кривуху, що зеленїє поза містом, а вже виправа козацька рушила з міста за Остапом, граючи кіньми, виблискуючи зброєю; очи козацькі променїли відвагою, серця козацькі кипіли гнївом мстивим...

Уявити собі тілько, то — аж за серце бере, а щож то було побачити те військо козацьке, як воно зібрало ся до купи та рушило за Остапом проти ворога:

Веде Остап військо день степом зеленим та безкраїм, степова трава колихаєть ся, степові пташки щебечуть; щебече пташка раз чи другий голосненько тай наче стеряєть ся голосом в тому степовому розлогому роздолї, вже знов другий голосок щебетнув і той так само стеравсь і несчислено тих голосків вчуєть ся й пропаде, вчуєть ся й пропаде...

Першого дня нїчого не перестріло ся війську козацькому і спокійний був відпочинок в ночи на степу. Другий день також все тихо і спокійно і все степом рушали, аж до вечера. Отже й тепер. Тодї саме весна панувала і такий був вечер сильно рожевий, що всї козаки, молоді й старі, притомлені довгим ходом, порожевіли як заряниця: молоденькі — як заряниця ранкова світова, а старі як тая пізная вечірна; і вже сонечко заховало ся, а мрака в степу не темнїла, тільки рожевіла та рожевіла, аж зорі, висипавши ся на чистім небі прозорім, показували ся тодї наче з срібла променистого. Стало військо відпочивати і так тихо зробило ся, як військова хода стала і військовий рух втих, що може кождий козак помислив, що се за вечер тихий, хоч нїхто не казав — всї запалили люльки; де хто придивлявсь в далину, як отаман, де хто ще коло коня свого поравсь, неподалечко десь в степу, де конї пасли ся...

Коли-ж прочув ся Остапів голос й всї козацькі голови піднесли ся, всї козаки насторожили ся.

— Панове — молодцї! — промовив Остап, — щось від сходу наче хмара наступає?

Всї очи козацькі вже в той бік вдивляли ся. Справдї наче хмарило звідтїль.

— Се Турчини, отамане! — каже старий козак і йде свого коня з попаса брати, отсе як часом бачучи отару овець, кажуть: — Се наші вівцї, — тай йдуть по шапку та по батіг загоняти. А молоді одним черком опинили ся ся на конях, вже військо зрівняло ся, стало, полковники розказ свій давали, отаман в перед війська виїхав, став.

Турчин блище наближавсь і вже добрі очи розглядїлиб в рожевій мглї при тих сріблистих променистих зорях чалми турецькі і корогви і місяцеві ріжки на корогвах; і козаків побачено. Отсе виклик, вигук розкотив ся і полетїв Турчин легкими кіньми на козаків — немов саранча на квіти пишні... Козаки також пустили конї і почало ся... Инший бєть ся й рубаєть ся не відступаючи, як мур, поки або впаде, або чисто коло себе вирубає й поступить далї; инший немов птах і відлетить і налетить знов і знов відлетить і налетить і знов і знов рубаючи; инший загнавсь аж у ширину вражу; деякі конї сами вже скачуть степом... Бють ся та бють ся, та все з гїршим опалом, наче б то живого житя в війську прибільшило ся, а не вменшило...

Бєть ся Остап і рубаєть ся, аж правиця козацька зомлїває; відбив ся далеко від своїх, кругом все чалми; і коня під ним вороного вбили... Бєть ся Остап і рубаєть ся,, ще скочивши на землю. Як круки налетїли на него Турки з мушкетами, з шаблюками; як горох з мі-

шка сиплеть ся, так посипали на козака добитки смертні: оруже козацьке пощербило ся рубаючи — отже й задзвеніло в остатне і розпало ся, як перегоріло.... От козак з голими тілько руками зостав ся; отже його схопили, кріпко та міцно звязали, перекинули на коня через сідло і помкнув бородатий Турчин степом, — все зникло з очий, нічого не чутно стало. В темно-рожевій мглї при зорях сріблистих бачив Остап тілько обличе бородате з дужими, блискучими очима, а чув тілько, як бистрий кінь копитами землї доторкавсь, несучись степом...

Далї вже Остап нічого добре не памятав, а лише бачив як у снї, — от ніби кінь десь спинивсь; от ніби його розкрутили й розвязали і зомлїле його тїло як морозом і жаром взяло ся; от ніби якісь улички вузенькі й на вуличках якась дївоча постать —вся заверчена в білім рубку; от ніби над його головою — то жовта чалма й чорна борода, то знов чорна борода зелена чалма, або червона, а то знов все коло него аж семицвітне; то день горячий, то ніч тепла; то сонечко ясне, то зорі розсипчасті...

Він добре опамятавсь в якійсь тїсній темній келійцї, на плетенцї з соломи. Світ божий западав кружком і як лампадочка світив тілько оден куток; коли світ був пламенистий, веселий — значило ся Остапови, що в людий день, а як світ западав тихий і легкий, Остапови значило ся, що то ніч землю поняла. Далї Остап так собі вигадав, що у яку там годину

в якому кутку ставши, бачив частинку неба ясного й проміне сонїшне в день, а в ночи — купку зірочок, або ріжок місячний, кінчик, або крайчик повняка-місяця. Найперша річ була в него — думати та гадати, як йому звідси визволитись, як утекти, як військо знов зібрати та знов на ворога рушити. А який його сум понимав та посїдав часом, то не зрозуміти! Кілько то разів вже він штовхав й пробував стїни муровані і стелю низьку і долївку вогку! Колиб же хоч долото яке нікчемне, хоч паль який небудь. Не було нїчого! Отсе він своїми тільки власними руками що день, що ніч, що години штовхаючи стїну, наче б трохи поклонив її. Отсе-ж діждав і того часу він, що вже в муру зміг вибрати два чи три каміняки; отсе шість, десять, — отсе вже він на волї... Ся, бачте, невіра то й темниці до ладу не вміє змурувати — не те, що ми, християне... Отже Остап на волї. — Ніч. Бачить — мури округи та дерева темні; чує — дзюрчить десь близенько як би струмочків без ліку. Попід мурами він тихесенько крадеть ся, що й сам не добре розбираючи, куда себе проводить. Все мур, все темне, дерево, все водне дзюрчанечко.

Часом він зупинявсь, прислухуючись, придивляючись — коли от місяць освітив йому постать жіночу, що поспішаєть ся туда звідки він йде — і вона його зобачила; спершу наче злякалась, далї нїби пізнала і отсе вже коло него і відкидає рубок з лиця і чує Остап любі слова й пізнає козачку-дївчину з русою косою, невільничку турецьку.

— Куди ти, дівчино? — питає Остап. — Втікаймо зо мною!

— Я йшла тебе ратувати — ось ніж, пилка ось, гроші ось, намисто — втікай, втікай хутенько!

І вона все давала йому — і ніж і пилку й гроші і намисто з шиї.

— Втікаймо разом, — говорить Остап.

— Ні, ні, — каже козачка, — ні! Дівчина тобі руки й ноги звяже — втікай сам! А мене приходи визволяти! Втікай!

— Тілько скажи мені, дівчино, чи давно ти в неволі? — питає Остап.

— О давно, давно — давненько! Дівчинкою полонена — доси служу невірному Туркови...

— Я згадав тебе, дівчино, — каже Остап, — се ти до мене колись руки простягала просячи „ратуй" — се ти...

— Я не забула тебе, козаче — промовила дівчина — і не забуду і ждатиму — приходи ратувати!

— Прийду, дівчино — виратую, моє серце! — говорить козак.

— Туди, туди тобі лучше, — вчила дівчина. — Я проведу... Я проведу тебе, козаче!

І разом обоє перебігли вони темні сади, де рожеві квіти пахли й вода дзюрчала й разом никали по під селидьбами турецькими. Аж от шлях самий, далеко селидьби й сади позоставали ся.

— Туди, козаче! — показала дівчина в далечину та аж похитнула ся сама з жалю.

— Дівично, ходім! — каже Остап, — на

руках тебе занесу на Україну!

— Ні, ні! — відмовила дівчина. — Дожидатиму — приходи ратувати! Дожидатиму! Дожидатиму!...

Тай легко і хутко зникла з його очий.

Втікає, втікає, Остап. Втікає і битим шляхом і навпростець і часом день в горі в печері лежить, ховаючись та собі стежки вибираючи; не їсть, не пє, не спить...

Остап всего зазнав і довідав — наче-б вся його дорога полином поросла. — Гіркий, гіркий, гіркий, гіркий такий дуже! — всего-ж кажу, зазнав Остап, поки аж Україна рідна й кохана, свіжа й зелена приняла його до себе... Мабуть зітхнув він також легенько, як вступив на рідну землю свою.

Тихо в турецькому місті. Вечер пізний, місяць ясний. Хто відпочиває, а хто роскошує. Невільничка козачка не спочивала, анї роскошувала — стоїть вона край віконечка та дивить ся, очий не зводячи, все туди в той бік, звідки султан бородатий стережеть ся козаків-молодців. Ні з ким розмовляти невільничці молодій і не промовлять нічого усточка рожеві, тай без мови вичитують ся на дівочому личеньку всї дівочі мислоньки й думоньки, вся туга й смуток і сподіванка й непевна надія і любий жаль... Козаче! Козаче! Коли-ж до тебе дівчина пригорнеть ся? Де ти? Дівчина в неволї дожидає та сумує, а невірний пан з дівочої туги глузує! Ой, козаче! Де-ж ти забарив ся? Чи тебе Господь допровадив на Вкраїну? Де ти, козаче? Де забарив ся? Де пробуваєш?

Чи дівчину памятаєш?

В котрий то вже раз бідна невільничка питала ся і побивала ся і жадала собі орловії крила — полинути; може часом також тиху домовинку — спочивати.

Тихо-тихо в турецькому місті. Вечер пізний, місяць ясний; рожеві квіти пахнуть; свіжі водотечі журчать. Бідне серце дівоче все таксамо прохає і терпить, думки таксамо роють ся й понимають...

Чого се разом обудили ся Турки-розкошолюби? Чого се біжать перелякавшись? Козаки! Козаки набігли! Палять мушкети, курить дим, горять дахи, руйнують хати, стогнуть люди, — розкішної тиші як не було; не чути дзюрчаня водного; пропали рожеві пахощі; місяць ясним світлом освіщає запалене в димі та в поломіни місто турецьке...

А як сонечко почало грати та наблискувати на небі понад морем глубоким, по морю плили чайки козацькі, повертаючи до дому. Підбиті чи підстрілені козаки лежали чи сиділи; а ті козаченьки, що всякого лиха вхибнули, порались коло чайок своїх чи коло поруба ного оружа. Молодий отаман сидів, задумавшись, та дививсь в воду, богато, мабуть, мав він собі мислоньок попередумувати! А дівчина з русою косою дивилась на него любими очима карими та, мабуть, одну собі мислоньку мала, одну й думку думала...

Отсе вже й конець... Отаман Остап щасливо повернувсь на сей раз з козаками і з дівчиною на Україну... Отсе вже й конець... Чи-ж

маємо ще згадувати про тих козаків та Турків, що полягли рубаючись? Чи маємо думати, як там плакала туркиня яка чи козачка? Чи маємо, може, припустити, що инший згублений, якби віку свого дожив,, то богато де став би в пригоді, дечого може-б навчив богато, де чому може-б порадив велико?... Що був він злий чи добрий, хоробрий чи лихий, живий жив собі, а теперка згублений? Вже всї ті що полягли, вони не встануть — нехай же над ними земля буде пером!

ЧИТАЙТЕ ЧИТАЙТЕ

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС

найбільшу українську часопись в Канаді.

Український Голос коштує на рік 2 доляри разом з книжочками вартости 1 доляра, які кождий передплатник дістане **даром.**

Український Голос подає найбільше вістий з російської і австрійської України, дописий з житя Українців в Канаді і ріжних вістий з Канади.

В Українськім Голосі знайдете много наукових статий, оповідань, смішного і ріжної всячини.

Запренумерувавши собі Український Голос, будете мали в нім найліпшого приятеля, з яким ніколи не розстанетесь

Предплачуйте отже Український Голос і заохочуйте других до передплати сеї часописі. Нехай не буде ані одної української хати в Канаді, в котрій не знаходив би ся Український Голос!

Передплату посилайте на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626, - WINNIPEG, MAN.

Льокаль редакції і адміністрації містить ся на

212-214 DUFFERIN AVE., WINNIPEG.